

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 14 december 2018

Mål nr

B 5389-17

PARTER

Klagande

1. EA

Ombud och offentlig försvarare: Advokat ML

2. AKS

Ombud och offentlig försvarare: Advokat LB

Motpart

Riksåklagaren

Box 5553

114 85 Stockholm

SAKEN

Grovt penningtvättsbrott

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Hovrätten över Skåne och Blekinges dom 2017-10-26 i mål B 1139-17

DOMSLUT

Högsta domstolen fastställer hovrättens domslut beträffande EA.

Högsta domstolen ändrar hovrättens domslut beträffande AS på så sätt att påföljden bestäms till fängelse i tre år.

ML ska få ersättning av allmänna medel för försvaret av EA i Högsta domstolen med 9 281 kr. Av beloppet avser 7 424 kr arbete och 1 857 kr mervärdesskatt. Staten ska svara för kostnaden.

LB ska få ersättning av allmänna medel för försvaret av AS i Högsta domstolen med 15 650 kr. Av beloppet avser 12 520 kr arbete och 3 130 kr mervärdesskatt. Staten ska svara för kostnaden.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

EA har yrkat att Högsta domstolen ska sätta ned fängelsestraffets längd.

AS har yrkat att Högsta domstolen ska frikänna henne eller i vart fall lindra påföljden.

Riksåklagaren har motsatt sig att hovrättens dom ändras.

Högsta domstolen har meddelat det prövningstillstånd som framgår av punkten 6.

DOMSKÄL**Bakgrund**

1. Under slutet av 2015 och början av 2016 vilseleddes Swedbank AB av okända personer att betala drygt fem miljoner kr till ett bankkonto tillhörande Tovema AB och drygt 30 miljoner kr till två bankkonton tillhörande Coractic AB. Medlen på de olika kontona kom i allt väsentligt att överföras till konton utomlands.

2. Åklagaren påstod vid tingsrätten att EA hade gjort sig skyldig till penningtvättsbrott avseende de medel som betalats till Tovemas konto. Enligt gärningsbeskrivningen hade EA tillsammans och i samförstånd med en annan person (JSE) upplåtit bolagets bankkonto för insättning och överfört eller låtit annan överföra drygt fem miljoner kr till bankkonton utomlands.
3. Åtal väcktes också mot EA och AS (mor till JSE) avseende de medel som betalats till Coractics konto. Åklagaren påstod att de hade gjort sig skyldiga till penningtvättsbrott genom att, tillsammans och i samförstånd med JSE, ha upplåtit bolagets bankkonto för insättning, ha flyttat drygt åtta miljoner kr mellan två konton tillhöriga bolaget samt ha överfört drygt 30 miljoner kr till bankkonton utomlands.
4. Tingsrätten dömde EA för två fall, och AS för ett fall, av grovt penningtvättsbrott enligt 3 och 5 §§ lagen (2014:307) om straff för penningtvättsbrott. Påföljden bestämdes för såväl EA som AS till fängelse i två år. Också JSE dömdes för två fall av grovt penningtvättsbrott.
5. Hovrätten har skärpt straffen och dömt EA till fängelse i fyra år och AS till fängelse i tre år och sex månader.
6. EA och AS har överklagat hovrättens dom. Högsta domstolen har meddelat prövningstillstånd beträffande EAs överklagande, som avser endast frågan om påföljd. Med avseende på ASs överklagande har Högsta domstolen meddelat prövningstillstånd med utgångspunkt i vad hovrätten har funnit styrkt beträffande gärningen.

Frågan i målet

7. I enlighet med hovrättens dom har EA gjort sig skyldig till två fall av penningtvättsbrott och AS till ett fall av penningtvättsbrott. Frågan är nu främst hur straffvärdebedömningen ska göras.

Vad som är utrett

8. EA har kontaktat JSE och tagit initiativ till de penningtvättsåtgärder som senare kommit att vidtas, vilket beträffande Tovema var följande. JSE har registrerat sig som firmatecknare för Tovema. Han har för bolagets räkning kvitterat ut en bankdosa kopplad till bolagets bankkonto i SEB och lämnat den vidare till EA.

9. Som en följd av EAs initiativ har JSE vidare övertalat AS att vidta åtgärder i Coractic och deltagit i planeringen av hennes uppdrag. AS har låtit annan registrera henne som firmatecknare för Coractic. Dagen efter registreringen har hon försökt att hämta ut en bankdosa på ett bankkontor i Hyllie. Hon har senare samma dag för Coractics räkning dels på SEB:s kontor i Malmö hämtat ut en bankdosa kopplad till Coractics bankkonto i den banken, dels öppnat bankkonto och tecknat tjänster, bl.a. avseende bankgiro och utlandsbetalningar, samt hämtat ut en bankdosa på Skurups sparbank. Bankdosorna har hon därefter lämnat över till EA. Slutligen har AS med hjälp av en postväxel överfört drygt åtta miljoner kr mellan Coractics konton i de olika bankerna.

10. EA har tagit emot de två bankdosorna, vilka sedan använts för utlandsöverföringarna. Han har också närvarat vid ett flertal tillfällen när AS vidtagit åtgärder, uppenbarligen för att kontrollera händelseförloppet. Dessförinnan har EA, tillsammans med JSE, vidtagit förberedande åtgärder i de två bolagen. Bolagen har inte bedrivit någon legitim verksamhet utan använts endast för penningtvätt.

11. Genom de ovan beskrivna åtgärderna har belopp om drygt fem miljoner kr respektive 30 miljoner kr kunnat överföras till utländska bankkonton. Åtgärderna har syftat till att dölja att medlen härrör från brott eller till att främja möjligheterna för någon att omsätta eller tillgodogöra sig medlen.

12. Det har förekommit täta kontakter mellan de tre tilltalade i samband med att för brottsupplägget centrala åtgärder vidtagits. EA och AS har agerat tillsammans och i samförstånd på det sätt åklagaren påstått under respektive åtalspunkt. De har varit införstådda med vad åtgärderna syftat till och haft uppsåt i förhållande till brottslighetens fulla omfattning.

Den rättsliga regleringen m.m.

Penningtvättsbrottet

13. Enligt huvudbestämmelsen i 3 § lagen om straff för penningtvättsbrott förutsätts för straffansvar

- dels att gärningen syftar till att dölja att pengar eller annan egendom härrör från brott eller brottslig verksamhet eller till att främja möjligheterna för någon att tillgodogöra sig egendomen eller dess värde,
- dels att gärningsmannen antingen förfogar över egendomen på visst sätt (se 3 § första stycket 1) eller vidtar åtgärder som typiskt sett innebär att egendomens ursprung eller ägarförhållandena blir svåra att klarlägga (se 3 § första stycket 2).

Straffet för penningtvättsbrott är fängelse i högst två år. I 4 § finns en kompletterande reglering som träffar vissa fall där en gärning inte har ett sådant syfte som förutsätts enligt 3 §, men där gärningen ändå otillbörligen främjar möjligheterna för någon att omsätta egendom som härrör från brott eller brottslig verksamhet. Bestämmelsen i 4 § är subsidiär till 3 §.

14. Om ett penningtvättsbrott är grovt döms för grovt penningtvättsbrott till fängelse i lägst sex månader och högst sex år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningen har avsett betydande värden, om

de brottsliga åtgärderna har ingått som ett led i en brottslighet som utövats systematiskt eller i större omfattning eller i annat fall varit av särskilt farlig art. (Se 5 §.)

15. Om brottet är ringa döms för penningtvättsförseelse till böter eller fängelse i högst sex månader. För penningtvättsförseelse ska också dömas den som inte insåg men hade skälig anledning att anta – dvs. var oaktsam i förhållande till – att egendomen i fråga härrörde från brott eller brottslig verksamhet. (Se 6 §.)

Bestämmande av straffvärde

16. Straff ska, med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning, bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde (29 kap. 1 § första stycket brottsbalken). Bestämmelsen ger uttryck för att straffvärdet utgör utgångspunkten för påföljdsbestämningen och återspeglar de för påföljdsbestämningen grundläggande principerna om proportionalitet och ekvivalens.

17. Vid bedömningen av straffvärdet ska beaktas bl.a. den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han eller hon haft (se 29 kap. 1 § andra stycket brottsbalken).

18. Hänvisningen till vad gärningsmannen insett eller borde ha insett innebär att endast sådana faktorer som är täckta av uppsåt eller oaktsamhet kan beaktas vid straffvärdebedömningen. När åtalet avser ett brott som förutsätter uppsåt, bör faktorer täckta endast av oaktsamhet i princip kunna beaktas under förutsättning att gärningen är kriminaliserad också om den har begåtts av oaktsamhet (se ”De kinesiska kullagren” NJA 2014 s. 559 p. 6 med hänvisningar; jfr ”Samlag med avkomling” NJA 2015 s. 826 p. 10 som avsåg en gärning som är kriminaliserad endast om den begås med uppsåt). I regel får emellertid

faktorer som är täckta bara av oaktsamhet begränsad betydelse för straffvärdet i relation till de delar som är täckta av uppsåt.

19. Utöver den allmänna bestämmelsen i 29 kap. 1 § brottsbalken finns det i 2 och 3 §§ angivet vissa försvårande (2 §) och förmildrande (3 §) omständigheter som, vid sidan av vad som gäller för den särskilda brottstypen, ska beaktas vid straffvärdebedömningen.

20. När fråga är om flerfaldig brottslighet måste ett straffvärde för den samlade brottsligheten bestämmas. Detta sker i enlighet med den s.k. aspirationsprincipen, vilket innebär att straffvärdebedömningen utgår från det allvarligaste brottet som är föremål för bedömning och att det till straffvärdet för detta brott läggs en efter hand minskande del av straffvärdet för vart och ett av de övriga brotten. Det innebär i praktiken att det samlade straffvärdet vid flerfaldig brottslighet blir väsentligt lägre än vad som skulle bli följden av en ren sammanläggning av straffvärdet för varje enskilt brott. Ordningen motiveras dels av att man inte snabbt ska nå taket på straffskalan och därmed sakna utrymme för en nyanserad straffmätning av mycket allvarliga brott, dels av att en ren sammanläggning av straff skulle kunna innebära att straffet för flera lindriga brott (t.ex. ett antal stölder) skulle kunna komma att motsvara straffet för ett betydligt allvarligare brott (t.ex. ett rån). Detta kan inte anses vare sig rimligt eller önskvärt.

Om gradindelning och relationen till straffvärde

21. Vid gradindelade brott är varje grad att se som en egen brottstyp med en egen straffskala. Av hänvisningen i 29 kap. 1 § brottsbalken till den för brottet tillämpliga straffskalan följer att gradindelning i princip måste ske före straffvärdebedömningen. Det förhållandet att det, vilket utvecklas i det följande, finns ett nära samband mellan gradindelning och straffvärdebedömning påverkar inte denna prövningsordning (se t.ex. ”Brevinkastet” Högsta domstolens dom den 5 juli 2018 i mål B 4885-17 p. 19).

22. I vissa fall förekommer vid gradindelade brott s.k. kvalifikationsgrunder som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om ett visst brott är grovt, eller synnerligen grovt. I dylika fall tar bedömningen av rubriceringsfrågan sin utgångspunkt i dessa omständigheter (se ”Rånet i tobaksbutiken” Högsta domstolens dom den 10 oktober 2018 i mål B 2678-18 p. 7). En samlad bedömning måste emellertid alltid göras. Det betyder att det inte är nödvändigt att bedöma brottet som grovt när någon av de angivna omständigheterna föreligger och heller inte uteslutet att bedöma brottet som grovt i fall där ingen av de angivna omständigheterna är för handen. För att ett brott ska bedömas som grovt i sistnämnda fall krävs emellertid i princip att omständigheterna i det enskilda fallet framstår som försvårande i motsvarande grad som normalt gäller i de fall som anges i lagens exemplifiering (se t.ex. ”De upprepade skattebrotten” Högsta domstolens dom den 13 juli 2018 i mål B 4680-17 p. 10 och ”Rånet i tobaksbutiken” p. 7, båda med vidare hänvisningar).

23. Även med utgångspunkt i den nyss angivna prövningsordningen finns det ett nära samband mellan gradindelning och straffvärdebedömning. Det beror på att gradindelningen i mer svårbedömda fall inte kan göras utan att det sker en värdering av hur allvarlig brottsligheten är. Den samlade bedömning som alltid måste göras kommer alltså ytterst – med reservation för att vissa faktorer som påverkar straffvärdet saknar betydelse för gradindelningen – att bygga på en värdering av om straffvärdet i det enskilda fallet med beaktande av förekommande kvalifikationsgrunder är sådant att det är motiverat att döma för grovt brott. När det inte finns några kvalifikationsgrunder angivna blir sambandet mellan de båda bedömningarna ännu tydligare.

Gradindelning och straffvärdebedömning vid penningtvättsbrott

24. I 5 § lagen om straff för penningtvättsbrott anges ett antal omständigheter som ska beaktas vid bedömningen av om ett brott är att anse som grovt (se p. 14). Eftersom penningtvättsbrott kan utföras på olika sätt och det kan

förekomma förbrott av varierande slag kan frågan om vilka överväganden som gör sig gällande vid gradindelning av penningtvättsbrott inte besvaras generellt.

25. I viss utsträckning kommer förbrottet att bli styrande för synen på penningtvättsbrottet. Närmast blir det då fråga om att väga in förbrottets allmänna karaktär och svårhet i den utsträckning dessa förhållanden är kända. Det har i motiven till lagen om straff för penningtvättsbrott förutsatts att de närmare omständigheterna kring förbrottet inte behöver visas (se prop. 2013/14:121 s. 109). När ett penningtvättsbrott – såsom i nu aktuellt fall – avser egendom som härrör från ett förmögenhetsbrott har det i förarbetena angetts att de ungefärliga värdegränser som utgör hållpunkter vid bedömning av om ett förmögenhetsbrott är att anse som grovt, kan vara vägledande också vid bedömning av om ett penningtvättsbrott är grovt med hänsyn till att det avsett betydande värden (se a. prop. s. 113).

26. Vad som sägs i förarbetena ligger i linje med de uttalanden om gradindelning och straffvärdebedömning vid häleri som Högsta domstolen gjorde i rättsfallet ”Pälshäleriet” NJA 2013 s. 654. I fallet uttalade Högsta domstolen att den i rättspraxis utbildade hållpunkten, att en stöld – eller ett bedrägeri eller en förskingring – många gånger är att bedöma som grovt brott om värdet av det tillgripna motsvarar fem basbelopp, bör kunna accepteras samt att det saknades skäl att bedöma häleribrottslighet på annat sätt (se p. 6 i rättsfallet). Domstolen betonade emellertid samtidigt att det är viktigt att det förhållandet att man på detta sätt knyter straffvärdebedömning och gradindelning till olika beloppsgränser inte leder till en rättstillämpning där andra faktorer inte ges den betydelse de bör ha (se p. 5 i rättsfallet).

27. I rättsfallet angavs vidare att betydelsen av godsets värde relativt sett blir mindre ju allvarligare brottsligheten är. Om godsets värde är så högt som 18 basbelopp bör emellertid utgångspunkten vara att straffvärdet motsvarar fängelse i ett år (se p. 8 i rättsfallet).

28. Vid ytterligare ökande belopp avtar betydelsen av godsets värde ännu mer. Skälet till att betydelsen av värdet avtar är dels att hänsyn måste tas till den relativa betydelsen av en viss kvantitativ ökning (en ökning från 100 kr till 5 000 kr har större betydelse än en ökning från 50 000 kr till 55 000 kr), dels att en sådan avtagande betydelse är en förutsättning för att man inte ska nå taket på straffskalan alltför snabbt och därmed hindra att ytterligare kvantitativa skillnader ges betydelse överhuvudtaget (jfr förhållandena vid straffvärdebedömningen av narkotikabrott).

29. Motsvarande synsätt bör anläggas vid penningtvätt som hänger samman med förmögenhetsbrott. Vad som har sagts om värdegränserna och deras betydelse får sålunda anses ha bäring på penningtvättsbrott. Men det ska göras en nyanserad bedömning av omständigheterna i det enskilda fallet, varvid andra faktorer än värdet ska beaktas. I första hand blir det då förhållandena vid själva penningtvättsbrottet som kommer att vägas in vid sidan av det värde som brottet avser.

30. Penningtvättsbrott kan, som nämnts (jfr p. 24), vara av mycket skiftande karaktär. Fråga kan vara om åtgärder som avser hantering av den egendom som härrör från brott, men också om åtgärder som bara mer indirekt kan kopplas till denna. Vidare begås penningtvättsbrott ofta som ett led i annan brottslighet. Ett penningtvättsupplägg kan därutöver i sig innefatta åtgärder av flera personer som var och en begår penningtvättsbrott i gärningsmannaskap. Av särskild betydelse vid straffvärdebedömningen blir därför karaktären på penningtvättsåtgärderna och den roll som en person har intagit vid penningtvätten.

31. I den mån som även förhållandena vid förbrottet är utredda i målet om penningtvättsbrott (och är subjektivt täckta hos den som misstänks för det brottet), bör det emellertid vara möjligt att ta hänsyn också till sådana för-

hållanden. Det kan ske exempelvis när det ska bedömas om penningtvättsbrottet har ingått som ett led i en brottslighet som har utövats systematiskt eller i större omfattning.

Bedömningen i detta fall

Rubricering

32. I målet är fråga om två penningtvättsbrott, ett som avser drygt fem miljoner kr (EA) och ett som avser drygt 30 miljoner kr (EA och AS). De betydande värdena samt det förhållandet att penningtvättsbrotten har ingått som ett led i brottslighet som utövats systematiskt har enligt hovrätten omfattats av uppsåt hos EA respektive AS. Brotten avser värden som på ett högst påtagligt sätt överskrider den nivå vid vilken värdet i sig talar för att ett brott är grovt. EAs och ASs penningtvättsbrott ska bedömas som grova.

Straffvärde

33. Det brott som EA och AS har begått tillsammans avser drygt 30 miljoner kr som härrör från förmögenhetsbrott. Penningtvättsåtgärderna har innefattat förflyttning av medlen och lett till att de förts utomlands. Även om betydelsen av beloppets storlek är starkt avtagande talar beloppet i sig för att gärningarna har ett mycket högt straffvärde. Med beaktande av de hållpunkter som har angetts av Högsta domstolen (se p. 25–29) talar beloppet för ett straffvärde som ligger omkring tre år och sex månader.

34. Detta är emellertid bara en utgångspunkt. Straffvärdet för den enskilda gärningen måste bedömas mot bakgrund av samtliga omständigheter. Av betydelse blir bl.a. i vilken grad de olika medverkande personerna har varit delaktiga i gärningen och om det föreligger några särskilda försvårande eller förmildrande omständigheter.

35. EA har varit delaktig i de förberedande åtgärderna vid penningtvätten och är också den som har förmått JSE att delta och att, i sin tur, förmå AS att delta. Därtill kommer att han har begått ytterligare en penningtvätts gärning som, sedd för sig, har ett betydande straffvärde. Även med beaktande av asperationsprincipen bör det brottet ge ett inte obetydligt utslag. Straffvärdet för EAs gärningar får vid en samlad bedömning anses motsvara fängelse i fyra år och sex månader.

36. AS har vid flera tillfällen agerat som ställföreträdare för Coractic. I den egenskapen har hon hämtat ut och löst in postväxeln på drygt åtta miljoner kr samt kvitterat ut de bankdosor som sedan använts för att överföra medlen utomlands. Hennes agerande har varit ett nödvändigt led i penningtvätten. Samtidigt har hennes roll vid genomförandet av brottet varit betydligt mindre framträdande än EAs roll. Hon har intagit en underordnad position och åtminstone i viss mån övertalats av sin son att delta.

37. Högsta domstolen finner, liksom hovrätten, inte anledning att ifrågasätta att AS, till följd av sonens missbruk, har upplevt sig ha ett begränsat handlingsutrymme. Det finns inte heller skäl att ifrågasätta hennes uppgift om att hon vid tiden för gärningen mådde psykiskt dåligt och att hon var medberoende till sonens missbruk. Dessa förhållanden är visserligen inte sådana att 29 kap. 3 § första stycket 2 brottsbalken är direkt tillämplig, men de kan ändå i någon mån beaktas som förmildrande. Vid en samlad bedömning får straffvärdet för ASs gärning anses motsvara fängelse i tre år.

Påföljdsbestämningen i övrigt

38. Påföljden för EA och AS ska med hänsyn till straffvärdet för de gärningar som de har begått bestämmas till fängelse.

39. När det gäller EA finns det inte några skäl att vid bestämmande av fängelsestraffets längd avvika från straffvärdet. Med hänsyn till att bara EA har överklagat hovrättens dom ska dock straffet på fyra års fängelse stå fast.

40. AS har i Högsta domstolen gjort gällande att det vid bestämmande av strafftidens längd ska beaktas att hon medverkat i utredningen (se 29 kap. 5 § första stycket 5 brottsbalken). Det finns emellertid inte stöd för att hon har lämnat sådana uppgifter som kan tillmätas betydelse vid straffmätningen. Straffet för henne ska bestämmas till fängelse i tre år.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Gudmund Toijer, Ann-Christine Lindeblad, Lars Edlund, Petter Asp (referent) och Malin Bonthron
Föredragande justitiesekreterare: Josefine Wendel